

Mira Vlatković

U OBRANU PRIJEVODA U NASTAVI

Riječ »prijevod«, kako je obično shvaćamo, znači da smo verbalni znak jednog jezika zamijenili verbalnim znakom drugog jezika, zadržavši pritom po mogućnosti isto značenje. U tom slučaju govorimo o interlingvalnom prijevodu, koji Jakobson¹ naziva »pravim prijevodom« (translation proper). S lingvističkog stanovišta može se govoriti također i o intralingvalnom prijevodu (rewording), koji je po Jakobsonu »interpretacija verbalnih znakova pomoću drugih znakova istog jezika«. Intersemiotski prijevod ili transmutacija je »interpretacija verbalnih znakova pomoću znakova neverbalnih sistema«.

Intralingvalni i intersemiotski prijevod često se upotrebljava u nastavi živih stranih jezika, ponekad, nažalost, i na uštrb ekonomike vremena, kad npr. nastavnik, u strahu da se ne ogriješi o pravila, potraži 10 minuta nastojeći svim silama protumačiti novu riječ umjesto da utroši jednu sekundu koliko mu treba da izreče riječ na materinjem jeziku.

U ovom članku bit će govora o interlingvalnom prijevodu i o mogućnostima njegove primjene u nastavnoj praksi.

Kao metoda i sredstvo pouke živih jezika prevođenje i prijevod bili su posljednjih desetljeća praktički zabranjeni, jer se takav rad poistovjećivao s metodom po kojoj je čitava Evropa gotovo vjekovima učila latinski i grčki. Bila je to induktivna metoda, poznata pod nazivom »tradicionalnog gramatičkog prijevoda«, pri čemu je učenik gramatička pravila i paradigme učio napamet i primjenjivao ih na rečenice koje je prevodio sa stranog jezika na materinji i obratno, da bi što prije mogao prevoditi djela klasične literature.

Drugi, moderniji tip prijevoda u nastavi proizašao je uglavnom iz strukturalnog pristupa učenju jezika, a predstavlja svojevrstan dril gramatičkih struktura: nastavnik ili udžbenik daje čitav niz rečenica na materinjem jeziku s istim strukturalnim problemom, a ovaj se onda razrješava jednim, uvijek istim tipom strukture na stranom jeziku. Autori² koji zagovaraju taj tip prevođenja kao nastavne metode smatraju da je u njemu pozitivno to što se, za razliku od tradicionalnog prijevoda, ovdje pažnja upravlja na jedan fenomen u sistemu

¹ Roman Jakobson, On Linguistic Aspects of Translation, u On Translation, R. A. Brower, ed. Oxford Univ. Press, New York 1966, str. 232—239.

² Antonie Menšíková, Sentence Patterns in the Theory and Practice of Teaching the Grammar of French as a Foreign Language, u The Prague School of Linguistics and Language Teaching, V. Fried, ed. Oxford Univ. Press, London, 1972. str. 43—61.

jezika-cilja, pa se struktura može usvojiti ako se dovoljno puta ponovi. Imam dojam da su oba tipa rada pridonijela tome da se prevođenje spominje kao »the horror of the classroom«³.

Prijevod koji smatram korisnim u učenju stranog jezika — a naglašavam **učenje**, jer učenik mora sam obaviti najveći dio posla — treba da se bazira na integralnom autentičnom tekstu koji je dio jezične stvarnosti, a ne niz rečenica skalupljenih u odlomke u svrhu uvježbavanja pojedinačne strukture. Takav tekst omogućuje sagledavanje najrazličitijih kombinacija konstrukcija, kolokacija i značenja u spontanom slijedu misli i pruža mogućnost učeniku da indukcijom i kontrastiranjem s materinim jezikom dođe do spoznaje o funkcioniranju sistema jezika koji želi naučiti. Kad je jednom shvatio, moći će stečeno znanje primijeniti u generiranju vlastitih rečenica na stranom jeziku. To je, dakle, tip prijevodnog rada koji bi, mislim, trebalo »rehabilitirati« za primjenu u učenju, pa je ovaj članak pokušaj da se prikaže **zašto se, kako i na kojem stupnju** učenja stranog jezika prijevod može uvesti u razred. Bavit ćemo se prvenstveno prevođenjem s jezika-cilja na izvorni jezik, odnosno s engleskog na hrvatski. Nećemo ulaziti u probleme vještine prevođenja, niti u diskusiju o prijevodu umjetničkog djela, nego ćemo prijevod razmatrati pragmatistički, samo kao sredstvo pomoću kojeg možemo dobiti bolji uvid u bit sistema.

Što postizavamo prijevodom?

Danas je prihvaćeno stanovište da ovladavanje stranim jezikom — govorenim i pisanim — nije samo stvar imitiranja struktura stranog jezika koje dovodi do automatizacije, nego da se radi o spoznajnom procesu koji na osnovi »analize i studija jezičnog sistema postiže svjesnu kontrolu uzoraka na fonološkom, gramatičkom i leksičkom nivou«.⁴ Nastoji se postići da učenik uloži svjestan, individualan napor, budući da »mehanizam učenja djeluje kroz svjesnu opservaciju i aktivnu upotrebu jezika-cilja«.⁵ Ako od učenika tražimo da neki tekst pročita i prepriča, on će to učiniti tako da u potrijebi riječi i strukture koje je znao i prije, a izbjegnuto će svaku kompliciraniju konstrukciju koji tekst sadržava jednostavno zato što je nije ni primijetio, pa, prema tome, ni upamtio. Ako, međutim, tražimo da tekst prevede, morat će se potruditi da razumije svaku pojedinu riječ, kako god ona bila nezamjetljiva, i da o svakoj strukturi pedantno razmisli, jer će inače u hrvatskom prijevodu ispasti besmislica. Ako npr. u tekstu stoji »in return« — učenik će prepoznati ključnu riječ, neće se obazirati na prijedlog, i na brzinu ga krivo shvatiti: rezultat će biti besmisleni »po povratku« ili »u povratku«, iako se ne spominje da bi bilo tko ikamo otišao, umjesto ispravnog »zauzvrat«. Dakle, jedna korist prijevoda sigurno je minuciozno obraćanje pažnje na naoko »sitne«, ali nikako nevažne jezične elemente.

Govoreći o pojedinačnim leksičkim jedinicama, moramo naglasiti da se prijevodom veoma plastično mogu ilustrirati nijanse značenja i registarska upotreba riječi. A ne treba zaboraviti niti opasnosti koje proizlaze iz činjenice da se velik broj riječi sličnog oblika koje potječu iz latinskog ili grčkog, nalazi

³ Reuben A. Brower, Introduction u On Translation, Reuben A. Brower ed., Oxford Univ. Press, New York, 1966, str. 3—7.

⁴ Mirjana Jurčić, Najznačajniji faktori lingvističke didaktike u Strani jezici, 2, 1974, str. 101—112.

⁵ Carmen Silva, Recent Theories of Language Acquisition, u ELT Vol. XXIX, No.4, July 1975, str. 337—346.

i u hrvatskom i u engleskom, kao, uostalom, i u mnogim drugim evropskim jezicima. To su, kako ih Ivir naziva, »false pairs« (lažni parovi)^{6,7}; njihova se značenja mogu, ali ne moraju poklapati, pa tako »eventually« nije »eventualno«, niti je »famous« »famozan«, kako smo nedavno mogli pročitati u jednom našem dnevnom listu o nekom tko je »postao famozan« očito od engleskog »become famous«.

U proširivanju leksika upotrebne su mogućnosti prijevoda veoma velike. Ne treba mnogo uvjeravanja da studenti shvate koristi istraživanja sinonimnih izraza i ispitivanja konceptualnih ili asocijativnih polja. Listanje po monolingvalnim rječnicima ili »thesaurusima« nije najlošija studentska navika, a nije je ni teško steći. Mnogima čini veselje, a poneke umiruje prije spavanja.

Prijevod se može dobro iskoristiti za proučavanje pojedinačnih istih i sličnih struktura ili funkcija, a prikladan tekst obično nije suviše teško naći. Jedan tip strukture jezika-cilja može se pojaviti u izvornom jeziku u više raznorodnih konstrukcija, što će sasvim sigurno učenika dovesti do određenih zaključaka o sistemu obaju jezika. Uzmimo npr. ulogu prošlog participa u slijedećem tekstu:

By car, by jet, by boat, by motor bike and by thumbing rides, millions of Europeans poured back into the cities last week from their ritual August vacation by the sea. They left behind hundreds of millions of dollars — and some thousands of people **killed** or seriously **hurt** in accidents, **struck** down by disease, **jailed** for crimes or **stranded** for lack of money. Time's Paris bureau chief Roger Beardwood, himself just **returned** from holiday, ponders the causes and effects and the costs and benefits of the annual migration.

(Time, Sept. 17, 73)

Kolima, mlažnjacima, brodovima, motor-kotačima i autostopom (dizanjem palca) milijuni Evropljana slijevali su se prošlog tjedna natrag u gradove s ritualnog ljetovanja na moru u mjesecu kolovožu. Za sobom su ostavili stotine milijuna dolara — i nekoliko tisuća (ljudi) poginulih ili teško ozlijeđenih u prometnim nesrećama, oborenih od bolesti, pritvorenih zbog kriminala ili u škripcu jer im je ponestalo novaca. Šef pariske redakcije Timea Roger Beardwood, koji se i sam upravo vratio s ljetovanja, razmišlja o uzrocima i posljedicama, o troškovima i blagodatima godišnje seobe.

Analizu ćemo početi u drugoj rečenici, mada i u prvoj ima nekoliko »cveba«: prijedlog **by** s imenicom bez člana, kad se radi o načinu prijevoza; treba li **poured** prevesti kao svršeni ili nesvršeni glagol, što li su to »thumbing rides«. Svi prošli participi mogu se prevesti na jedan od ova dva načina: 1. relativnom rečenicom — nekoliko tisuća ljudi koji su . . . ili 2. prošlim pridjevom pasivnim (osim prvog »poginulih« koji mora biti aktivan jer pasivnog nema i posljednjeg »stranded« koji smo slobodno preveli, tj. ispustili).

⁶ Vladimir Ivir, Serbo-Croat-English False Pair Types, u *Studia Romanica et Anglica Zagrabienisia*, Num. 25—26, Zagreb, 1968, str. 149—159.

⁷ Vladimir Ivir, The Semantics of False Pair Analysis, u 2nd International Conference of English Contrastive Projects, ed. by Dumitru Chitoran, Bucharest Univ. Press, 1976, str. 117—123.

Međutim u slijedećoj rečenici Roger Beardwood, himself just returned from holiday, . . . participijalna konstrukcija u engleskom može biti samo relativna rečenica u hrvatskom. U čemu je razlika? Radi se o postmodifikaciji impersonalnom frazom, koja je u stvari eliptična relativna rečenica u pasivu, a subjekt tj. relativna zamjenica i pomoćni glagol ispušteni su

people (who were) killed etc.

U hrvatskom se odvija isti proces: pasivni glagolski pridjev prošli može zamijeniti relativnu rečenicu. Glagol »poginuti« je neprelazan i, prema tome, ne može imati pasivan oblik, ali se njegov prošli pridjev može upotrijebiti vjerovatno zato što taj glagol ima, doduše, aktivan oblik, ali mu je značenje pasivno, no ovdje ne možemo ulaziti u detaljnu diskusiju o tome.

Pređimo sada na treću rečenicu s prošlim participom **returned**. Po pravilu nema ni u engleskom mogućnosti da se izbací relativna zamjenica koja je subjekt rečenice s prošlim participom neprelaznog glagola: prema tome **The train arrived at platform 1 is from York**⁸ nije gramatički ispravna rečenica i treba reći: **The train which arrived at platform 1 is from York**.

Samo u ograničenom broju iznimaka konstrukcija je korektna, uz uvjet da neki adverbí, kao npr. **recently**, **just** stoje ispred participa neprelaznog glagola: **The train recently arrived at platform 1 is from York** ili, u našem slučaju . . . himself just returned from holiday.

Ne želim tvrditi da će čovjek propasti u stranoj zemlji ako ne zna takvu konstrukciju. Ali činjenica je da sve više ljudi u svojim zvanjima treba pisani strani jezik, pa neće biti loše ako naše učenike upozorimo i na teže strukture kad nam se za to pruži prilika.

Isticanjem kontrasta ili sličnosti između jezika-cilja i izvornog jezika dobiva se bolji uvid u funkcioniranje jezika, a u tom poslu prijevod ima svoje opravdano mjesto, kao što to, uostalom, pokazuje i kontrastivna analiza.⁹

Prijevod nam je i kontrola jesmo li dobro razumjeli tekst. Neka nelogičnost može neopaženo proći u čitanju, ali će se opaziti u prijevodu, možda čak i samo zato što je npr. u hrvatskom prijevodu nešto zazvučalo neobično. Takav se slučaj može desiti kad se radi o kulturološkim razlikama, što će nas onda navesti da vidimo u čemu je stvar, tj. da potražimo informaciju. Dopustite mi da navedem jedan primjer: engleski tekst na temu vozača automobila govori o pogreškama vozača, među kojima jedan uvijek pri skretanju ulijevo prelazi na sredinu kolovoza. Za evropske prilike to je pravilo, a ne pogreška. Za Britaniju, međutim situacija skretanja ulijevo odgovara našoj situaciji skretanja udesno, pri čemu bi izbacivanje u sredinu značilo presijecanje puta vozilima koja idu ravno, i prema tome opasnu naviku. Ispostavilo se da je tog vozača poučavao vozač autobusa, koji je zbog veličine svog vozila morao skrenuti malo u sredinu, kao što to, uostalom, i naši autobusi rade pri skretanju udesno.

Prevođenje u nastavi može stimulatívno djelovati na učenike koji su po prirodi šutljivi ili introvertni, pa ni u svom materinjem jeziku nemaju potrebu da mnogo govore, a sad se na stranom jeziku od njih očekuje neka »blagoga-

⁸ Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik, 13.18 Postmodification by non-finite clauses, Past (V-ed) participle clauses u A Grammar of Contemporary English, Longman, London 1972, str. 877-878.

⁹ Vidi radove: The Yugoslav Serbo-Croatian — English Contrastive Project Director, Rudolf Filipović, Reports, Studies, Pedagogical Materials; Institute of Linguistics, Faculty of Philosophy, Zagreb and Center for Applied Linguistics, Washington

goljivost«. Po pravilu će takav učenik biti zadovoljan što može pokazati svoje sposobnosti kontemplacije, i često baš takvi studenti daju u grupnom radu veoma dobre sugestije i nalaze dobra rješenja u pismenom, pa čak i u usmenom radu. A znamo da »nothing succeeds like success« — uspjeh je najčešće najbolji poticaj za daljnje napore koji donose nove uspjehe. Vizuelno pamćenje je kod većine ljudi bolje od auditivnog (prema Carrolu čak u 80% slučajeva¹⁰) pa udublјivanje u pisani medij može dati izvrsne rezultate.

Nakon ove eulogije prevodenju treba izreći i ozbiljne opomene. Prvo, uvođenje prijevoda ne znači zeleno svjetlo za isključivu upotrebu izvornog jezika. Naprotiv, samo prijevod smio bi biti izvorni jezik, a sva objašnjenja i upute, kao i uvijek, po mogućnosti na jeziku koji nam je cilj. Drugo, sistematskim prevodenjem ne bi trebalo početi dok se nije postigao bar srednji, a možda čak i visoki stupanj znanja stranog jezika. U početku učenja stranog jezika, naime, ionako neprestano prevodimo. Kad bismo ponudili prijevod makar i samo s jezika-cilja suviše rano, dok se strane strukture još nikako nisu internalizirale, bojim se da ne bismo nikome učinili uslugu.

Prijevod postaje izazov i poticaj onda kad ta vrsta rada nije više najlakši način učenja, kad proučavanje jezika i njegovo funkcioniranje postanu predmet ozbiljnog interesa učenika. Ipak to ne znači da mu nema mjesta u srednjoj školi. Na tzv. srednjem stupnju može se, po mojem mišljenju, postepeno uvoditi, a ima i udžbenika koji su pripremljeni upravo za taj stupanj¹¹ na osnovi koncepcije da bi prijevodni rad idealno trebao da bude »a positive English-learning activity«.¹²

Općenito, interes za prevodenje i mehanizme koji sudjeluju u tom procesu, a koji još nisu ni dovoljno ispitani ni objašnjeni,¹³ sve više raste, što se vidi iz sve većeg broja djela posvećenih u posljednje vrijeme raznim problemima prevodenja od strogo lingvističkih teoretskih razmatranja do stavova i kriterija prijevoda književnih djela.¹⁴

Na kraju, zašto ne bismo priznali da u neravnopravnoj borbi s materinim jezikom nismo izašli kao pobjednici, jer je taj jezik naš iskonski realitet, a prevodenje instinktivni pristup nepoznatom jeziku. Zašto onda ne bismo neprirodno neprijatelja učinili prirodnim saveznikom?

¹⁰ Podatak iz predavanja dra Howarda Altmana na Seminaru za nastavnike engleskog jezika u Zagrebu, listopada 1977.

¹¹ Dennis Chamberlain, Gillian White, *English for Translation, a graded course for intermediate students*, Cambridge Univ. Press, 1975.

¹² *Ibid.*, str. 5

¹³ Vladimir Ivir, *Linguistic and Extra-Linguistic Considerations in Translation*, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, Num. 33—34—35—36, Zagreb 1972—1973, str. 615—626.

¹⁴ Vidi *Bibliography u On Translation*, Reuben A. Brower, ed., Oxford Univ. Press, New York 1966, str. 271—293. Djela su navedena kronološki po godinama izdanja.